

Електоральна диференціація території України

Кирило Черкашин,

кандидат політичних наук,

доцент кафедри політології

Донецького національного університету

У статті аналізуються закономірності „реалізованої” поведінки виборців на голосуванні-2007, розглядається питання рівня фальшування підсумків цієї кампанії, подається схема електорального районування території України-2007, розроблена на основі математичних методів. Пропонується бачення національної доктрини України, яка має сприяти подоланню протистояння між регіонами.

Українське суспільство зазнає трансформаційних процесів. При цьому напрям його розвитку й досі не зовсім зрозумілий. Одне з головних питань українського політичного буття – чи забезпечить більша, ніж, наприклад, у сусідів з СНД, демократичність політичної системи вищу ефективність розвитку суспільства? Попри явно більшу демократичність (свідчення тому: зміна влади законним шляхом, добровільна згода основних політичних акторів на дострокові вибори, зниження рівня підтасувань підсумків голосування), Україна останнім часом внаслідок запеклої внутрішньополітичної боротьби втрачає темпи свого розвитку. В останні місяці в країні фактично існувало двовладдя. І немає гарантій, що з призначенням нового уряду ця ситуація принципово зміниться, оскільки багато проблем закорінені в соціально-економічній та в регіональній структурах України.

Серед очевидних плюсів української політичної системи можна відзначити вирішення найважливіших політичних питань мирним шляхом. Вибори стали одним з основних інструментів внутрішньополітичної боротьби. Конкуруючі (і, при цьому, „не зовсім демократичні”) групи свою перемогу прагнуть закріпити саме в ході голосувань. І дострокові вибори-2007 у цьому відношенні не були винятком (а, можливо, й піком цього процесу). Такі особливості українського політичного розвитку й зумовлюють важливість вивчення виборчої проблематики й основного фактора, що її формує, – закономірностей поведінки виборців і, як

наслідок, електоральної диференціації території країни. Дослідження цієї проблематики може сприяти кращому вивченню українського суспільства, віднайденню шляхів виходу з політичної кризи й протиборства між частинами країни.

Розглядові підсумків виборів невдовзі після дня голосування було присвячено значну кількість журналістських публікацій. Низка статей відзначалася глибиною аналізу й важливістю фактів, викладених у них [1 - 4]. Але такі розвідки не можна вважати науковими, такими, що розкривають проблему глибоко і всебічно, а серед публікацій у провідних політологічних і соціологічних наукових виданнях авторів не доводилося ще зустрічати статей, присвячених докладному вивченню закономірностей поведінки виборців на голосуванні-2007.

Водночас проблема електоральної диференціації території країни є досить популярною в українській науці. У цій царині працюють О. Шаблій, В. Карасьов, М. Погребинський, В. Бортников, Є. Хан і багато інших науковців [5 - 9]. Але ці автори ще не враховували підсумків виборів-2007. Крім того, у межах цього напряму часто недостатньо використовуються точні математичні методи. Наприклад, різні автори виокремлюють різну кількість електоральних регіонів у складі України.

Відтак **метою цієї праці** є: визначення специфічних закономірностей поведінки виборців на парламентських виборах-2007 і вирішення проблеми електорального районування території країни на цьому голосуванні за допомогою точних математичних методів.

Досягати поставленої мети будемо в межах „екологічного підходу” до вивчення поведінки виборців, що тісно пов’язаний з політичною географією й робить акцент на дослідженні „реалізованої” електоральної поведінки, тобто статистики підсумків голосування. Термін „екологічний” у назві цієї школи використовується у своєму первісному значенні – „вивчення (поведінки виборців) залежно від місця проживання”. Основний принцип цього підходу: будь-які наукові дослідження у сфері електоральної поведінки мають ґрунтуватися на зіставленні результатів виборів і факторів, котрі можуть пояснити ці результати [10, с. 36]. Плюси такого підходу: досліджується „здійснена” (фактична) поведінка виборців, а не заяви про неї; вона вивчається в просторовому прояві, тобто в залежності від одного з найважливіших факторів, що формують політичні переваги. Цей підхід має і свої іманентні обмеження: важко встановити чітку залежність поведінки виборців від їх вікової, статеві та навіть соціальної приналежності, оскільки виборці в територіальному плані жорстко не диференційовані за цими категоріями; ймовірність офіційної статистики підсумків голосувань нерідко викликає сумніви (проблема фальсифікацій); щодо мотивації поведінки виборців можна тільки будувати гіпотези, які мають перевірятися шляхом опитувань.

Поняття „екологічної помилки” (некоректного використання зведених даних для одержання висновків щодо властивостей окремих випадків і груп

[11, с. 539]) виникло завдяки саме екологічному підходові. Багато висновків, зроблених на його основі, мають характер „міцних гіпотез”, які потребують перевірки за допомогою опитувань [12]. Ця вада школи позначилася й на нашій праці. Загалом же і „опитувальний”, і „екологічний” підхід має свої плюси й мінуси; обидва підходи, доповнюючи одне одного, дають змогу всебічно і глибше вивчити поведінку виборців.

Основним джерелом емпіричної інформації для нас був офіційний сайт ЦВК України [13]. У статті розглядається „соціологічний” аспект виборів-2007 – те, як проголосували виборці, а не те, як політичні сили скористалися цим вибором тощо. Порівнюються підсумки кампанії-2007 з результатами голосування-2006: **там, де в тексті говориться про зміну показників, мається на увазі зміна стосовно виборів-2006.** Ми не нагадуватимемо загальні підсумки кампанії, а зосередимося на висвітленні маловідомих або малоінтерпретованих фактів.

Першочергове питання, на яке слід відповісти під час аналізу підсумків будь-якого голосування на пострадянському просторі, – це наскільки офіційні підсумки виборів відповідають істинному волевиявленню виборців. З’ясувати це можна шляхом аналізу 1) заяв офіційних спостерігачів від різних політичних сил та організацій; 2) ступеня збігу підсумків опитувань, проведених основними соціологічними службами, з офіційними результатами голосування; 3) статистики підсумків виборів на предмет наявності в ній певних аномалій.

Стосовно перших двох пунктів особливих проблем не виникає – більшість політичних сил та організацій визнала достовірність підсумків голосування-2007 (звернення кількох об’єднань до Верховного Суду після розгляду було відхилено; воно багато в чому мало тактичний характер – затягування часу). Результати опитувань провідних соціологічних служб загалом збіглися з офіційними підсумками виборів.

Проблема наявності аномалій в офіційній електоральній статистиці полягає навіть не в тому, що вони були, а в їх частці і впливі (певні аномалії бувають завжди). На підставі аналізу підсумків виборів на 2,5 тисячі дільниць Донецької області зазначимо, що явні аномалії мали місце й на цих виборах. На окремих, навіть неспеціальних дільницях явка іноді наближалася до 100%; частка бюлетенів, визнаних недійсними, була досить значною – від 4 до 20% (іноді це до 200 штук); явні лідери кампанії мали нульові показники. У деяких в’язницях області спостерігався несподівано високий рівень підтримки БЮТ – до 49% (як правило, своєрідні показники голосування в’язнів збігаються з „політичними поглядами” тюремних адміністрацій). Але загалом вищевикладені факти мали винятковий характер і не могли істотно вплинути на результат голосування. Подібні „маніпуляції” в регіоні застосовувалися обома протиборчими сторонами.

У загальнодержавній же електоральній статистиці скорочення кількості громадян, що мають право голосу, і, як наслідок, внесених до списків виборців, порівняно з виборами-2006 було явно недостатнім.

Згідно з офіційною статистикою, населення України щороку скорочується приблизно на 300 тисяч осіб. А за півтора року між двома голосуваннями загальна кількість зареєстрованих виборців скоротилася лише на 6 тисяч. Списки виборців знову рясніли неточностями: значна частина громадян не змогла проголосувати, оскільки не була занесена до списків, але там вистачало і „мертвих душ”. На якість списків вплинув і „скороспілий” характер кампанії. У регіонах кількість виборців, як правило, змінювалася без будь-яких чітких закономірностей – часто розташовані поруч і схожі в соціально-економічному відношенні області мали діаметрально протилежні показники. За трьома макрорегіонами (**Захід** – 7 областей Західної України; **Південний Схід** – 10 регіонів, що традиційно підтримують „біло-блакитних”; **Центр** – 10 регіонів півночі й центру країни) у найбільшій мірі кількість виборців скоротилася на Заході (на 10 тисяч осіб), що пояснюється ускладненням правил голосування для „заробітчани”. На Південному Сході кількість виборців скоротилася незначно – на 2 тисячі осіб. Зате в Центрі вона зросла на 6 тисяч чоловік. Варто зауважити, що в центральних областях найвищі в країні темпи скорочення населення, але тут такий результат було отримано, в першу чергу, завдяки Києву, який „активно заселюється”. Загалом такі показники в умовах загальної ненормальної динаміки скорочення кількості виборців не є „кричущими” і мають своє пояснення. Цілеспрямованого заниження/завищення кількості виборців у певних частинах країни не спостерігалось.

Відзначимо, що дані сайту ЦВК про рівень виборчої активності з округів і дільниць при підсумовуванні трохи не збігаються, що, втім, може пояснюватися оперативним характером інформації, яка міститься на сервері ЦВК. Інших явно аномальних показників електоральної статистики на рівні регіонів та округів нам виявити не вдалося, бо: не було близької до 100 % явки чи підтримки якихось сил; частка бюлетенів, визнаних недійсними, по країні була незначною (1,7 %). Загалом можна зробити висновок: результати цього голосування не зазнали значного перекручення, а тому вони придатні для аналізу.

Два основні питання, на які необхідно дати відповідь під час розгляду підсумків виборів-2007: які політичні сили стали переможцями і які істотно поліпшили свій результат? Відповідь на перше питання очевидна: перемогли (з дуже незначною перевагою) „помаранчеві” БЮТ і НУ – НС, що дозволило їм здобути в парламенті 228 місць за умови необхідних для більшості 226. Ці блоки разом отримали 44,9 % голосів, а два „антипомаранчеві” об’єднання, що пройшли до парламенту (ПР та КПУ), – 39,8 % (різниця 5,1 %).

Однак якщо проаналізувати показники всіх „помаранчевих” і „антипомаранчевих” сил, а не тільки тих, що пройшли до Верховної Ради, то результати матимуть інший вигляд. Три „помаранчеві” об’єднання (**таблиця 1**) разом здобули 45,6 % голосів, а п’ять „антипомаранчевих” – 44,2 %. Тобто, результат практично однаковий, різниця – 1,4 %. Якби

підсумковий показник був наближений до останнього, то формування коаліції цілком залежало б від позиції блоку В. Литвина. Різниця ж у результатах – наслідок різного рівня консолідованості ідеологічних течій. Якщо майже всі „помаранчеві” сили входили до складу двох мегаблоків (БЮТ і НУ – НС), то, відповідно, й частка „втрачених” ними голосів була незначною – 0,8 % (показник маргінальної „Свободи”). А якщо всі „антипомаранчеві” партії на вибори йшли поодиночці, то й відсоток „втрачених” прибічників був істотно більший – 4,5 % (голоси, віддані за СПУ, КПУ(о) й ПСПУ). Створення „антипомаранчевими” двох блоків – „ліворадикального” й „поміркованого” – могло б значною мірою змінити остаточне співвідношення сил, однак особливості внутрішньопартійної політики „антипомаранчевих” не дозволили їм діяти узгоджено. Отже, результат виборів значною мірою був визначений саме ступенем консолідованості ідеологічних течій.

Таблиця 1
Класифікація учасників виборчого процесу 2006 - 2007 років

Голосування	„Помаранчеві”	„Антипомаранчеві”
Вибори ВР-2007	БЮТ, НУ – НС, „Свобода”	ПР, КПУ, СПУ, ПСПУ, КПУ(о)
Вибори ВР-2006	БЮТ, „Наша Україна”, УНБ Ю. Костенка та І. Плюща, Пору – ПРП, „Свобода”, НРУ за єдність, Українська консервативна партія, УНА	ПР, КПУ, блок Н. Вітренко „Народна опозиція”, „Не так!”, „Держава – Трудовий Союз”, „Партія політики Путіна”, „За Союз”

Друге питання – наскільки змінилася підтримка ідеологічних течій. На виборах-2006 вісім „помаранчевих” об’єднань та їх потенційна союзниця СПУ разом здобули 45,9 %, а 2007 року показник „помаранчевих” скоротився на 0,3 %. Рівень же підтримки їх опонентів зріс на 4 %. Тобто, незважаючи на складну економічну ситуацію, „антипомаранчеві” змогли дещо збільшити свою популярність за рік правління, що пояснюється й великим фінансово-промисловим потенціалом, який стоїть за „біло-блакитними”.

Інші важливі тенденції виборів-2007: 1) ще більше „лідерування лідерів” – дрібні партії здобули ще меншу частку голосів; 2) „розчинення” ідеологічного центру – частка тих, хто проголосував ні за „антипомаранчевих”, ні за „помаранчевих” (з СПУ-2006), скоротилася з 9,9 % до 5,7 % (різниця 4,2 %). Отже, спостерігалася „радикалізація” електорату: підтримка надавалася в першу чергу лідерам кампанії, а вони йшли під гаслами взаємного протистояння (у певній мірі остання тенденція була компенсована за рахунок проходження до парламенту центристського блоку В. Литвина). Описані явища можна тлумачити як структурування політичного поля України, або ж як його „приватизацію” провідними політичними гравцями.

Рівень виборчої активності скоротився на 5 % – до 65 %. Скорочення передбачалося, оскільки не всі виборці підтримали ідею позачергових виборів, однак його обсяг був не настільки великий, як очікувалося. Як завжди, найвищою явка була в регіонах Галичини й Волині (71 – 80 %), що вкотре підтверджує тезу про високий рівень політизації населення цієї частини країни (також тут вплинуло: прагнення підтримати вихідців зі своїх регіонів; перевага в структурі електорату сільського населення – традиційно явка на сільських територіях вища, ніж на міських). Висока виборча активність була й на іншому „полюсі” – в Донбасі (69 %), на що знову ж таки вплинуло прагнення „підтримати своїх”. Тобто, населення регіонів вельми симпатизує „своїм” силам і твердження про абсолютну штучність електорального розшарування України не відображають дійсного стану справ.

Рівень виборчої активності по територіях скорочувався нерівномірно. У макрорегіонах явка найбільше знизилася в Центрі (- 5,6 %), трохи менше на Південному Сході (- 4,8 %), і найменше на Заході (-3,4 %). В результаті „електоральна вага” макрорегіонів порівняно з 2006 роком значно змінилася (таблиця 2). Максимальне зниження активності в Центрі спричинило й найбільше скорочення „ваги” регіону, тоді як збереження показників явки майже на рівні 2006 року на Заході призвело до максимального зростання „ваги” цього макрорегіону, а, отже, й до збільшення показників сил, популярних на цій території.

Таблиця 2
„Вага” макрорегіонів на виборах 2006 і 2007 років

Макрорегіони	Кількість регіонів	Частка виборців, внесених до списків 2007 р.	Частка тих, хто проголосував у країні 2007 р.	Частка тих, хто проголосував у країні 2006 р.	Зміна частки тих, хто проголосував 2007 р., до 2006 р.
Захід	7	19.55 %	21.41 %	20.91 %	+ 0.50 %
Центр	10	32.79 %	32.91 %	33.27 %	- 0.36 %
Південний Схід	10	47.66 %	45.68 %	45.82 %	- 0.14 %
РАЗОМ	27	100 %	100 %	100 %	0.00 %

Найбільшою мірою явка скоротилася в окремих регіонах різних частин країни (у порядку зниження): Севастополь і Закарпаття (на 9,5 %), АРК, Полтавська, Кіровоградська, Миколаївська й Херсонська області (близько 7 %). В основному це південь і центр країни – території підтримки „біло-блакитних” або ті, що тяжіли до такої підтримки. У деяких з цих регіонів раніше користувалася популярністю й СПУ. Тобто, зниження явки тут побічно може свідчити про розчарування частини виборців не тільки „політичним процесом узагалі”, але й конкретними політичними силами (принаймні на момент голосування). Варто мати на увазі, що

скорочення явки в регіонах для політичних сил найімовірніше було далеко не пропорційним – напевне, в більшій мірі на вибори не пішли прихильники сил, що входили до „антикризової коаліції”, розчаровані згодою Партії регіонів на дострокові вибори й непослідовною політикою СПУ.

Партія регіонів, що набрала найбільше голосів (34,4 %) і традиційно перемогла в 10 регіонах Південного Сходу, найсильніше свою популярність підвищила в областях Центр-Сходу: в Кіровоградській, Чернігівській, Черкаській, Сумській – зростання показників на 5 – 7 %. Очевидно, тут Партія регіонів залучила на свій бік, у першу чергу, електорат соціалістів-2006 – факт, який опосередковано свідчить, що частина прибічників СПУ підтримала курс партії на співробітництво с ПР. Певне скорочення показників „регіоналів” спостерігалось лише в трьох східних областях – у Донбасі й на Харківщині (мінус 1 – 2 %). Причини такого скорочення: 1) показник ПР-2006 тут був досить високий, йому було „нікуди зростати”; 2) часткова переорієнтація електорату на користь більш радикальних союзників – передусім КПУ (зростання 3 – 4 %); 3) підвищення популярності „помаранчевих” на Харківщині (на 2 %). Загальний висновок: найбільше рівень підтримки ПР зріс у Центрі й на Півдні, дещо менше – на Заході, а в окремих регіонах Сходу скоротився. Отже, спостерігалось розширення „електорального поля” ПР, що значною мірою сталося за рахунок електорату союзників – СПУ. Але частина переконаних „антипомаранчевих” виборців перейшла до більш радикальної КПУ.

БЮТ значно поліпшив свій показник – на 8,4 % (до 30,7 %). Зростання його підтримки спостерігалось в усіх регіонах. Більше 50 % виборців проголосувало за БЮТ у більшості областей Заходу, схожі показники було отримано й у регіонах Центр-Заходу. Істотне збільшення популярності сталося за рахунок кількох факторів. 1. Блок виступив як явний лідер „помаранчевого” руху, і багато виборців, що раніше голосували за „Нашу Україну” чи інші „помаранчеві” об’єднання, цього разу свої голоси віддали БЮТ. Цей процес найбільшою мірою був властивий Заходу – тут спостерігався максимальний приріст показників (до 20 %). 2. Переорієнтація частини прибічників СПУ-2006 на користь БЮТ – процес, притаманний Центру, але зростання показників тут було не таким значним, як на Заході. 3. „Економічне голосування” – частина виборців, що раніше голосувала за „непомаранчеві” об’єднання, внаслідок погіршення свого економічного становища віддала голоси БЮТ, який критикував соціально-економічну політику Кабміну В. Януковича. На Південному Сході показники БЮТ, напевно, збільшувалися саме за рахунок останнього фактора. Загальний висновок: зростання популярності БЮТ було викликане низкою причин, в різних частинах країни підтримка зростала „з різних джерел”.

Блок НУ – НС переміг тільки в Закарпатті (31,1 %). Цікаво, що максимальні показники було отримано не тут, а в Галичині (35 – 36 %), де домінування „помаранчевих” було абсолютним. Як і раніше,

підтримка об'єднання по території країни зменшувалася із заходу на схід. Показово, що популярність блоку, яка трохи зросла, по регіонах змінювалася дуже непропорційно: максимальні втрати (до 8 %) на Заході за рахунок переорієнтації виборців на користь БЮТ. Зате істотне збільшення спостерігалось на Закарпатті й у Центрі – у Чернігівській, Київській, Черкаській і Кіровоградській областях. Отже, частина прибічників СПУ-2006 переорієнтувалася не лише на користь БЮТ і ПР, але й на користь НУ – НС (ймовірно, багато в чому завдяки Ю. Луценкові). Значно зріс і показник на Харківщині, що обумовлювалося особливостями внутрішньополітичної боротьби в регіоні. Слід зазначити, що радикалізація блоку (В. Кириленко + Ю. Луценко) позитивно вплинула на його „електоральні перспективи”. І наслідок: політичні сили України додають голоси переважно не в результаті свого руху до централізму, а через радикалізацію, що створює несприятливі перспективи для політичної системи країни загалом.

КПУ збільшила свою підтримку в півтора рази. Найвищі показники відзначено в тих областях Південного Сходу, де не безумовно домінувала Партія регіонів (регіони: периферійні; з високою часткою літнього й сільського населення; ті, що намагаються протистояти впливові „донецької групи”). Збільшенню популярності сприяло кілька факторів. 1. Послідовна негативна позиція стосовно дострокових виборів, що спричинило переорієнтацію на її бік частини прибічників ПР. 2. Перетікання електорату Н. Вітренко-2006 до КПУ (про ПСПУ було мало чути в міжвиборчий період; внутрішньо суперечлива позиція цієї сили щодо підтримки дострокових виборів). 3. Несприятлива кон'юнктура оплати праці великої кількості працівників.

Блок В. Литвина, як і раніше, найбільшу популярність мав на малій батьківщині свого лідера – Житомирщині (8,3 %). Але цей регіон не безумовно домінував в „електоральному внеску” на підтримку блоку – він дав 5,9% частки тих, хто проголосував за об'єднання. Рівень підтримки цієї сили був більш-менш рівномірно розподілений по всій Україні. Як видно, ідеї блоку (припинення протистояння між Сходом і Заходом, соціальні гарантії) були певною мірою популярні на всій території країни. Але дещо більшою підтримкою відзначалися окремі регіони переважно Центру (Київ, Хмельницька, Рівненська, Кіровоградська області). Блок частково посів позицію СПУ минулих років – максимальні показники в Центрі, мінімальні на „полюсах” протистояння – в Галичині й Донбасі. Ця сила постала як основна „центристська” (не „помаранчева” і не „антипомаранчева”), інші центристи були малопопулярні. Блок В. Литвина можна розглядати як варіант центрально-українського проекту розвитку країни, однак ідеї цієї сили, як і цього „проекту” взагалі, досі чітко не сформульовані і не відзначаються новизною.

Географія підтримки СПУ принципово змінилася. Якщо раніше максимальні показники партія здобувала в Центрі за рахунок популярності

в сільських районах макрорегіону, то нині найвищі показники було отримано в індустріальних Донецькій (8 %) та Одеській (7,2 %) областях. Саме ці регіони дали 40 % „внеску” на підтримку партії. Такий результат було здобуто за рахунок підтримки СПУ певними місцевими елітами. У центрі країни показники невеликі (2 – 4 % голосів), тут же й максимальне скорочення популярності (на 6 – 12 %). Можна зробити висновки: електоральна база партії 2007 року принципово змінилася; передвиборча тактика СПУ була спрямована на досягнення результату за рахунок підтримки деякими місцевими елітами; істотна частина виборців відійшла від партії через сформований у неї образ „перекинчика”; СПУ за електорат боролася, в першу чергу, з ПР; нині перспективи партії туманні.

Рівень підтримки ПСПУ знизився в усіх регіонах, місце цієї партії значною мірою посіли комуністи. Як і раніше, максимальна популярність – в окремих регіонах Південного Сходу, особливо в Криму й Донбасі (3 – 6,6 %). Кількість тих, хто проголосував за ПСПУ, найбільше скоротилася на Заході – ще один прояв поляризації на виборах-2007. Основний висновок: роль партії як найбільш „антипомаранчевої” була втрачена.

Радикальна „Свобода” здобула 0,8 % голосів. Як і слід було очікувати, максимальні показники – в Галичині (більше 3 %). Три ці області дали 37 % „внеску” на підтримку „Свободи”. Хоча як по всій території країни, так і на Заході ця політична сила мала маргінальний характер. Радикальні українські націоналісти через регіональну структуру країни традиційно не можуть здобути кращих показників.

Інші 12 об’єднань разом одержали 2 % голосів – від 0,4 % і менше. Якщо не враховувати явно „клонованої” КПУ(о), то відносно високим ступінь підтримки цих сил був в окремих центральних регіонах за рахунок блоків Л. Супрун і КУЧМА, ПЗУ і Партії вільних демократів. Ці сили також можна розглядати як невдалі (центристські) варіанти центрально-українського проекту розвитку країни.

Частка голосів, відданих за сили, що не пройшли до парламенту, була невеликою – 7 %. Найвищі показники (11 – 13 %) спостерігалися у трьох регіонах Південного Сходу: Донецькій і Одеській областях (за рахунок СПУ) і Севастополі (за рахунок ПСПУ). Мінімальні показники (менше 5 %) – в окремих регіонах Заходу і Центру внаслідок високої консолідованості електорату навколо „помаранчевих”, що йшли мегаблоками. Тобто, „випали”, в першу чергу, голоси виборців Південного Сходу через роздрібнення „антипомаранчевого” руху.

Частка тих, хто проголосував „проти всіх”, зросла на 1 % – з 1,8 % до 2,7 %, що, звичайно ж, віддзеркалює розчарування частини соціуму в українському політикумі. Максимальні показники „негативістів” (близько 4 %) в окремих „міських” і центральних регіонах (Київ, Дніпропетровська, Полтавська, Харківська області), що не мають „своїх” впливових політичних сил. Тут же й найбільше зростання частки „негативістів” – на 2 %. Тобто, небажання голосувати за „помаранчевих” або „біло-блакитних”

на цих територіях було максимальним. Зате на „полюсах” підтримки двох протиборчих течій – у Галичині, Донбасі й Криму – частка тих, хто проголосував „проти всіх”, була мінімальною (2 % і менше).

Вищевикладені факти свідчать, що багато електоральних процесів на різних територіях країни відбувалися принципово по-різному; максимальна „мобілізація” електорату спостерігалася на „полюсах”.

Значна частка бюлетенів, визнаних недійсними, може свідчити, що частина голосів, відданих за „небажані” сили, могла бути зіпсована: у заповненому бюлетені досить поставити ще одну позначку, і його буде визнано недійсним. Найбільшою часткою зіпсованих бюлетенів відзначилися області Закарпатська (3,5 %), Одеська й Чернівецька (по 2,7 %), Житомирська й Дніпропетровська (більше 2 %). Напевне, у цих регіонах сталися певні „маніпуляції”, причому Закарпаття значною кількістю недійсних бюлетенів відрізнялося й раніше; можливо, така діяльність у регіоні має систематичний характер. Ймовірно, мали певні підстави й заяви соціалістів про псування їх голосів на Одещині – в області такий показник справді високий. Ще один показовий факт – кількість зіпсованих бюлетенів порівняно з 2006 роком скоротилася, що нормально, адже умови голосування було „спрощено” – у бюлетені було значно менше об’єднань. Але це скорочення по регіонах було далеко не пропорційним – найменше воно скоротилося на Дніпропетровщині й Житомирщині (залишилося практично на колишньому рівні). Зазначимо, що подібні „аномалії”, як правило, мали місце в областях, де напередодні виборів Президент замінив голів облдержадміністрацій: у цих регіонах могли мати місце маніпуляції, інспіровані певними владними структурами. Та враховуючи те, що частка зіпсованих бюлетенів і загалом по країні, і в окремих її регіонах була незначною, подібні перекручення не могли істотно вплинути на результат голосування.

Цікавим є результат зміни в регіонах рівня підтримки широких ідеологічних течій: усіх „помаранчевих” і всіх „антипомаранчевих”. Саме цей показник дозволяє зрозуміти ступінь успішності діяльності на територіях двох протиборчих груп. Якщо подивитися, як змінився рівень підтримки „помаранчевих”, включаючи союзницьку СПУ-2006, то побачимо (**картограма 1**), що показники істотно зросли в: 1) Західній Україні, де електорат ще більше радикалізувався, частина виборців, що раніше голосувала за „центристські” об’єднання, переорієнтувалася на користь „помаранчевих”; 2) в Харківській і Дніпропетровській областях Південного Сходу, на що вплинули й особливості внутрішньополітичної боротьби в цих регіонах між елітами, які орієнтуються на „помаранчевих” і „біло-блакитних”. Зростання показників спостерігалася у 8 з 27 регіонів.

Картограма 1

Зміна підтримки „помаранчевих”
(з СПУ-2006) по регіонах України 2007 р. порівняно з 2006 р.

Картограма 2

Зростання підтримки „антипомаранчевих”
по регіонах України 2007 р. порівняно з 2006 р.

У „помаранчевих” без СПУ-2006 картина інша: максимальне поповнення в Центрі (8 – 12%), адже значна частина електорату СПУ-2006 проголосувала саме за „помаранчеві” блоки. У „антипомаранчевих” зростання показників спостерігалось в усіх регіонах, але найвищим воно було знову ж переважно в Центрі – 7 – 9% (картограма 2). Тобто, частина прихильників СПУ-2006 проголосувала за „антипомаранчеві” сили.

Основні висновки з картограм: і „помаранчеві”, й „антипомаранчеві” активно боролися за електорат Центру країни та, зокрема, соціалістів-2006.

Очевидно, дещо більша частина прихильників СПУ-2006 проголосувала за „помаранчевих”. Обидві політичні течії намагалися активно діяти на території одне одного: у Центрі – „біло-блакитні”, а на частині Південного Сходу – „помаранчеві”. Ця діяльність певною мірою була успішною, хоча основна підтримка течій, як і раніше, зосереджувалася у „своїх” „ареалах”.

Проблему електорального районування території України на виборах-2007 вирішуватимемо за допомогою математичної процедури кластер-аналізу, що базується на розрахунку відстаней між об'єктами (регіонами) і покликана виокремити однорідні групи територій – кластери. За критерії оцінки бралися два показники: рівень підтримки „помаранчевих” і „антипомаранчевих”.

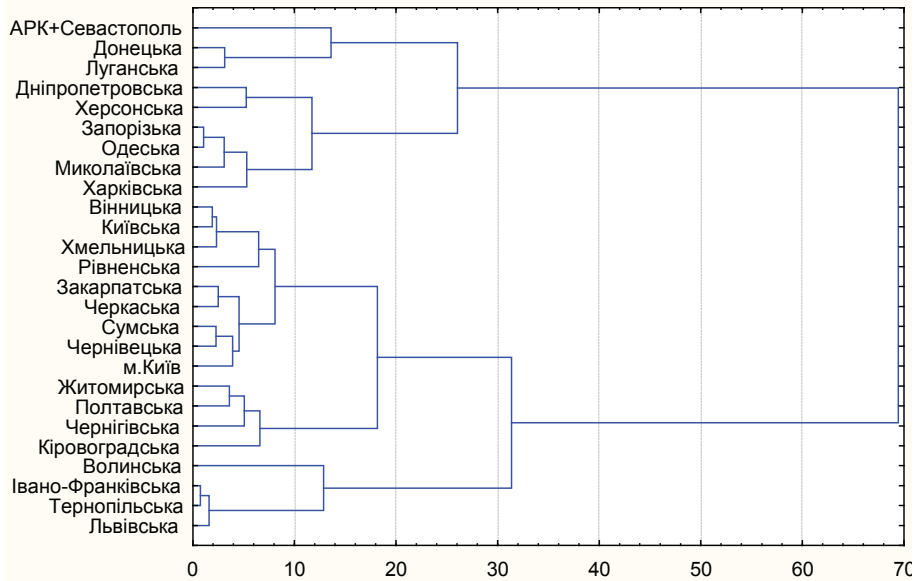
Оцінювалися результати цих сил у 26 регіонах (АРК і Севастополь аналізувалися разом, оскільки в електоральному відношенні ці об'єкти схожі). Серед варіацій кластер-аналізу застосовувався метод „середнього зв'язку”, відстань між об'єктами розраховувалася за принципом Евклідової відстані [14, с.491].

Основний результат розрахунку представлений на **дендрограмі**. Читається вона справа наліво, регіони в лівій частині подано не в порядку рейтингу (!). Першорядною була різниця між Південним Сходом і всією іншою територією країни (Заходом і Центром): фактично – це розподіл на регіони, де перемогли „біло-блакитні” й „помаранчеві”. Наступний крок – від „усієї іншої території країни” відокремлюється велика частина Заходу – Галичина й Волинська область – тут рівень підтримки „помаранчевих” був найвищим. Потім – відокремлення від Південного Сходу найбільш радикального Донбасу й Криму: тут домінування „антипомаранчевих” було абсолютним. Наступний крок – від Центру й „периферійних” областей Заходу відокремлюється Центр-Схід – 4 області, де „помаранчеві” домінували не абсолютно, а приблизно 1/3 виборців голосувала за їх опонентів. І так далі. Найменшою мірою відрізняються одна від одної дві області Галичини – Тернопільська та Івано-Франківська. Тобто, у складі країни явно виділялися дві великі частини, а також „полюси”.

Застосовуючи іншу варіацію кластер-аналізу – „метод k-середніх” і „глобальне правило зупинки”, можна з'ясувати, розподіл на яку кількість кластерів є оптимальним [15, с. 403]. За допомогою цих методів було визначено, що критично значимою в отриманій схемі є відмінність між двома частинами країни – Південним Сходом і всією іншою територією країни (Заходом і Центром). Подібний результат було отримано й для більш тривалих часових проміжків – усього періоду державної незалежності (8 несильно сфальсифікованих голосувань) і трьох кампаній протистояння „помаранчевих” й „антипомаранчевих” (2004 - 2007 рр.). Тобто, територія країни в плані електоральних пріоритетів виборців на голосуваннях поділяється на дві основні частини. І в результаті виборів-2007 відстань між двома цими частинами ще більше зросла.

Дендограма

**Електоральна диференціація території України на виборах-2007
за підсумками кластер-аналізу**

Основний висновок з отриманих розрахунків – співвідношення електоратів у країні приблизно 50/50. У 10 регіонах Південного Сходу проживає дещо менше половини населення (що, зокрема, зумовлює трохи кращі перспективи на виборах „помаранчевих”). За таких умов перемога однієї з двох протидоборчих сторін може бути тільки тактичною. Доки між частинами країни не встановлено консенсусу, схема взаємного протистояння „спливатиме” постійно. В Україні наявний варіант „накладення конфліктів” – найбільш економічно розвинутий Південний Схід є і досить специфічним в культурно-національному відношенні. Фактично між частинами країни існують як національно-культурні, так й економічні суперечності. Вирішення цієї проблеми слід пов’язувати з необхідністю визнання культурно-національної неоднорідності країни і того, що спроба реалізації „проекту Україна” як „моноетнічної держави” нездійсненна. У стратегічному плані тільки повною мірою визнавши бікультурність і забезпечивши ефективніше місцеве й регіональне самоврядування, можна об’єднати Україну. Вирішення економічних проблем за цих обставин не гальмуватиметься етнокультурними протиріччями, а Україна буде „реалізовуватися” як справді демократична держава.

Висновки

Вибори-2007 поглибили електоральні відмінності між двома основними частинами країни – Південним Сходом, з одного боку, і Заходом і Центром - з іншого. На цьому голосуванні відбулася „радикалізація” електорату – лідери виборчої кампанії, що йшли під гаслами взаємного протиборства, домоглися підвищення своєї підтримки, „дрібні” ж і „центристські” (не „помаранчеві” і не „антипомаранчеві”) політичні об’єднання стали користуватися ще меншою популярністю (ця тенденція до певної міри компенсувалася за рахунок проходження до Верховної Ради центристського блоку В. Литвина). Це явище можна трактувати як структуризацію політичного поля України, або ж як його „приватизацію” провідними політичними гравцями.

Вибори-2007 пройшли досить чесно. Хоча обидві сторони і вдавалися до „маніпуляцій”, але вони мали локальний характер і не могли істотно вплинути на результат голосування. Порівняно з минулою кампанією спостерігалася значне зростання популярності „антипомаранчевих” і певне скорочення рівня підтримки „помаранчевих”. Водночас перемогу (з невеликою перевагою) здобули саме „помаранчеві” сили, що багато в чому пояснюється вищим рівнем консолідованості цього руху й розчаруванням частини прихильників „біло-блакитних” згодою Партії регіонів на дострокові вибори, що проявилася у зниженні їх виборчої активності.

Основна підтримка двох протиборчих сторін, як і раніше, зосереджувалася у своїх „ареалах”, але конкуренти намагалися активно діяти на території суперників. Частково ця діяльність мала успіх. Так, ПР вдалося привернути на свій бік значну частину виборців Центр-Сходу, а „помаранчевим” значно збільшити свою підтримку на Харківщині й Дніпропетровщині. Завзята боротьба розгорнулася в географічному центрі й за електорат СПУ-2006 – судячи з усього, дещо більша його частина проголосувала за „помаранчевих”. На голосуванні-2007 протистояли одне одному, в першу чергу, географічні „полюси” – Галичина і Волинь, з одного боку, та Донбас – з іншого. Саме тут спостерігався найвищий рівень виборчої активності і (в основному) значна радикалізація електорату. Виборці ж Центру і Півдня були зацікавлені кампанією менше, що обумовило тут істотне зниження виборчої активності.

Залежно від електоральних пріоритетів виборців, територія України на виборах-2007 (як і за весь період державної незалежності) поділялася на два основні кластери: Південний Схід, з одного боку, та Захід і Центр – з іншого. Дещо більша частина виборців проживає на території Заходу й Центру, що також частково пояснює трохи кращі результати голосування для „помаранчевого” руху. Хоча в кількісному плані співвідношення між електоратами наближається до 50/50. За таких умов перемога на виборах однієї з двох протиборчих сторін може означати тільки тактичну перемогу, що не вирішує основних протиріч. В країні наявне „накладення конфліктів” – найбільш економічно розвинутий Південний Схід є досить

своєрідним і в культурно-національному відношенні. Варто визнати, що „проект” України як моноетнічної держави реалізувати неможливо – він призведе до протистояння в суспільстві. Національному консенсусу і розвитку може сприяти „реалізація” України як менш централізованої бікультурної держави.

Література:

1. **Соломко І.** Итоги выборов-2007: откуда такие цифры // Сегодня. – 2007. – 01 окт. // vybory.segodnya.ua/news/471989.html
2. **Мостовая Ю., Рахманин С.** Ничего личного // Зеркало недели. – 2007. – № 37 (666), 6 — 12 октября // www.zn.ua/1000/1550/60726/
3. **Яхно А., Грудько Е.** и др. Три тенденции // День. – 2007. – № 166, 2 окт. – С. 1, 4.
4. **Зарудный Е.** Где на самом деле пролегал линия раскола Украины? // День. – 2007. – № 210, 1 дек. // www.day.kiev.ua/192547/
5. **Шаблій О. І.** Електоральна географія // Соціально-економічна географія України: навч. посібник / За ред. О. І. Шаблія. – 2-е вид. – Л.: Світ, 2000. – С. 116 – 131.
6. **Карасёв В.** Выборы 2006: линии и сценарии расколов // Национальная безпека і оборона. – 2005. – № 10. – С. 57 – 60.
7. **Белецкий М. И., Погребинский М. Б., Толпыго А. К.** Президентские выборы 1999 года в Украине: региональный аспект // Стратег. панорама. – 1999. – № 4. – С. 71 – 78.
8. **Хан С. А.** Електорально-географічний аналіз президентських виборів в Україні // Укр. геогр. журн. – 1999. – № 1. – С. 59 – 62.
9. **Бортников В.** „Розмежування” в Україні в контексті ціннісної ідентифікації населення // Політичний менеджмент. – 2007. – № 1. – С. 37 – 47.
10. **Галкин А. В.** Электоральное поведение как объект исследования // Рабочие избиратели в странах Западной Европы. – М.: Наука, 1980. – С. 3 – 63.
11. **Мангейм Д. Б., Рич Р. К.** Политология. Методы исследования: Пер. с англ. – М.: Весь мир, 1997. – 544 с.
12. **Аксенов К. Э.** Двухпартийность массового политического сознания и география избирательного поведения в Санкт-Петербурге // politreg.ru.ru/work/axenov_a3.htm
13. Офіційний веб-сервер Центральної виборчої комісії України // www.cvk.gov.ua
14. **Айвазян С. А., Мхитарян В. С.** Прикладная статистика и основы эконометрики. Учебн. для ВУЗов. – М.: ЮНИТИ, 1998. – 1022 с.
15. **Бююль А., Цёфель П.** SPSS: искусство обработки информации : Пер. с нем. – СПб.: ООО „ДиаСофтЮП”, 2005. – 608 с.